

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

***Ключові слова:** продовольча безпека, продовольчий комплекс, урожайність сільськогосподарських культур, експорт і імпорт продовольства, норма споживання.*

Продовольча безпека є стратегічним напрямом розвитку держави, адже визначає соціально-економічну стабільність суспільства. Проблема забезпечення продовольчої безпеки є надактуальною майже у всіх країнах світу, тобто має глобальний характер, охоплюючи широкий спектр національних, економічних, соціальних, демографічних, екологічних факторів.

Сутність продовольчої безпеки визначена Декларацією Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки, що відбувся у Римі 16-18 листопада 2009 року, в якій вказано, що продовольча безпека існує, коли всі люди завжди мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої кількості безпечного й поживного продовольства для задоволення своїх дієтичних потреб і харчових переваг, для ведення активного та здорового життя. Аспект, що стосується поживності, є невід'ємною частиною концепції продовольчої безпеки [2].

У вітчизняному законодавстві визначення поняття «продовольча безпека» наведене в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України»: «продовольча безпека – це захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності» [3].

Тому, забезпечення продовольчої безпеки є складною, багатофункціональною проблемою, яка займає важливе місце у дослідженнях соціально-економічного, політичного, демографічного, екологічного характеру та інших наукових напрямках, вирішення якої безпосередньо впливає на незалежність національної економіки, а також якість життя населення.

У цьому контексті вважаємо, що головна мета забезпечення продовольчої безпеки полягає у стійкому, убезпеченому від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, забезпеченні населення продовольством, а також створенні умов для підтримки споживання харчових продуктів на рівні рекомендованих норм. Дослідження продовольчої безпеки має бути розглянуто у трьох аспектах: по перше, як забезпечення населення харчовими продуктами; по друге, як необхідність сприяння розвитку агропромислового комплексу, зокрема сільського господарства, сільськогосподарського машинобудування, харчової промисловості; по третє створення умов фізичної, економічної та соціальної доступності.

Серед регіонів України Чернігівська область має значний сільськогосподарський потенціал, адже забезпечена природними ресурсами, є потужна наукова та селекційна база для розвитку сільського господарства, розвинута сировинна база та потужності для переробки сільгосппродукції, значний транзитний потенціал [5]. Але, як показали результати дослідження, маючи потужний економічний потенціал, використовується він не в повному обсязі, що залишає область на найнижчих місцях у рейтингах соціально-економічного розвитку.

За останні п'ять років скоротилися обсяги вирощування цукрових буряків, картоплі та інших овочів, виробництва молока та м'яса, що є стратегічно важливими для забезпечення населення продуктами харчування, і вказує на підвищення загрози продовольчій безпеці регіону. Натомість, відбулося нарощування обсягу пшениці, кукурудзи на зерно, соняшника,

проте значна їх частка була експортована. Зауважимо, що за обсягами виробництва сільськогосподарської продукції в Україні частка Чернігівської області складала в 2016 році 4,1% (11 місце), у тому числі по рослинництву – 4,4% (11 місце), по тваринництву – 3,3% (15 місце) [4].

Значною проблемою є низька врожайність сільгоспкультур, що пов'язано, в першу чергу, з високим техногенним і антропогенним навантаженням на ґрунти й, як результат, їх виснаженням, а також з низьким рівнем впровадження інноваційних технологій в аграрному виробництві. У 2015 році в Чернігівській області врожайність таких стратегічно важливих овочів, як картопля та цукровий буряк (150,0 та 417,0 ц/га відповідно), була дещо нижче за показники не тільки в цілому по Україні (165,8 та 459,0 ц/га відповідно), але й, наприклад, Польщі, де, зокрема, урожайність картоплі – 210 ц/га, а цукрових буряків – 520 ц/га. Щодо пшениці, то її врожайність по Чернігівській області склала 43,5 ц/га, по Україні – 43,2 ц/га, що нижче за показник у Польщі – 47,5 ц/га [4,6].

За останні 5 років через кризові явища експортні операції Чернігівської області скоротилися на 20,2%, експорт продовольства зменшився на 17,5%, при цьому в 2016 році у порівнянні з попереднім роком – на третину. Незадовільною є структура експорту сільськогосподарської продукції, яка має сировинний характер, зокрема частка готових харчових продуктів не перевищувала навіть чверті, а в 2015 році – лише 13%. Така динаміка показників викликана низкою причин, головною серед яких є невідповідність вітчизняних стандартів гарантування якості та безпеки продовольства вимогам Європейського Союзу, що знижує конкурентоспроможність української продукції та унеможливорює (ускладнює) її вихід на світовий ринок [1].

Імпортні операції щодо сільськогосподарської та харчової продукції на Чернігівщині протягом 2012-2016 років скоротилися на 6,3% за рахунок зменшення постачання продуктів рослинного походження (на 12,5%) та готових харчових продуктів (на 6,4%). Натомість майже удвічі збільшився імпорт живих тварин та продуктів тваринного походження та в 40 разів – жирів і олій тваринного або рослинного походження.

Незбалансоване харчування та низький рівень споживання населенням регіону продуктів тваринного походження є також вагомими загрозами продовольчій безпеці, адже фактичне споживання основних харчових продуктів протягом 2012-2016 років не відповідало нормам, рекомендованим Міністерством охорони здоров'я України (табл.).

У 2016 році середньодобова поживність раціону населення Чернігівської області складала 2850 ккал, що на 108 ккал вище за середньоукраїнський рівень та на 350 ккал – за рекомендовану МОЗ України норму (2500 ккал), проте на 278 ккал менше за показник 2012 року. Низький рівень доходів населення суттєво вплинув на деформацію раціональної структури харчування. В структурі раціону більшу частину займають продукти рослинного походження (перевищення норми в середньому в 1,7 рази) – понад 70% (при нормі – 55%), а продукти тваринного походження – лише дещо більше чверті (менше за норму в середньому в 1,5 рази) [4].

Але загрозовою є ситуації з обсягами споживання певних видів продуктів. Якщо по таких харчових продуктах, як хліб та хлібні продукти, картопля, овочі та баштанні продовольчі культури, цукор, показник споживання відповідає рекомендованому рівню, то не дотримується раціональна норма при споживанні м'яса та м'ясопродуктів (у 1,7 рази), молока та молочних продуктів (у 1,7 рази), яєць (у 1,1 рази), плодів, ягід і винограду (в 2,3 рази), риби та рибних продуктів (у 2,2 рази), олії (в 1,15 рази).

У структурі сукупних витрат домогосподарств Чернігівщини витрати на харчові продукти займають понад 50%. При цьому, найбільше населення витрачає коштів на м'ясо та м'ясопродукти (понад 20%), хліб і хлібопродукти (15%), молоко, сир та яйця (13,3%), овочі, включаючи картоплю (12,7%).

Підсумовуючи результати дослідження, зауважимо, що забезпечення продовольчої безпеки має бути направлено на створення умов, які сприятимуть фізичній, економічній та соціальній доступності продовольства населенню у кількості та якості, необхідних для

активного й здорового життя, шляхом стимулювання стійкого розвитку вітчизняних виробників харчових продуктів, формування державного продовольчого резерву, підвищення рівня зайнятості населення та гідної оплати праці.

Таблиця

Динаміка споживання основних харчових продуктів у Чернігівській області протягом 2012-2016 років (на одну особу за рік, кг)

Продукти харчування	Рациональна норма (згідно вимог МОЗ України)	Ретроспективний період, роки				
		2012	2013	2014	2015	2016
М'ясо та м'ясопродукти	80,0	46,3	49,9	49,5	45,8	46,3
Молоко та молочні продукти	380,0	239,1	241,0	243,6	239,2	226,7
Яйця, шт.	290	281	290	289	274	262
Хлібні продукти	101,0	120,9	123,3	116,4	112,7	109,1
Картопля	124,0	170,4	169,9	174,5	173,3	167,0
Овочі та баштанні продовольчі культури	161,0	174,7	176,3	168,1	169,8	171,5
Плоди, ягоди та виноград	90,0	41,5	43,7	42,1	43,2	38,9
Риба та рибні продукти	20,0	13,2	14,5	9,9	7,7	9,2
Цукор	38,0	45,4	43,2	38,4	39,4	35,7
Олія	13,0	12,3	12,5	12,0	12,0	11,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4]

Основними стратегічними напрямками забезпечення продовольчої безпеки Чернігівської області мають стати:

- модернізація харчової промисловості з метою забезпечення раціонального використання сільськогосподарських продуктів, збільшення глибини їх перероблення, більш повного задоволення споживчого попиту населення;

- захист економічних інтересів споживачів харчових продуктів через регулювання агропродовольчого ринку;

- пільгове інвестиційне кредитування розвитку сільськогосподарських підприємств, а також розвиток лізингових відносин у цій сфері;

- впровадження інноваційних технологій, які забезпечують зростання врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин;

- нарощування експортного потенціалу галузей економіки, що займаються переробленням продукції рослинництва та тваринництва, з метою скорочення частки сировинного експорту;

- розвиток інфраструктури продовольчого ринку та підвищення її доступності для усіх товаровиробників агропродовольчого сектору економіки;

- нарощування потужностей зберігання сільськогосподарської продукції;

- стимулювання нарощування поголів'я великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз, кролів, птиці, риби тощо;

- забезпечення фізичного доступу до основних харчових продуктів для населення, особливо для сільського;

- гармонізація вітчизняних стандартів гарантування якості та безпеки продовольства з нормами ЄС, удосконалення національної системи сертифікації харчових продуктів;

- запровадження більш жорсткого державного контролю за якістю харчових продуктів та їх безпечністю для здоров'я;

- удосконалення кадрового потенціалу АПК.

За результатами проведених досліджень встановлено, що продовольча безпека регіону визначається фізичною доступністю харчових продуктів у достатній кількості та відповідній якості й безпечності населенню усіх соціальних груп, здатністю регіональної продовольчої

системи мінімізувати вплив сезонних, кліматичних та інших коливань на постачання продовольства населенню регіону. В цьому контексті мета агропромислової політики на регіональному рівні має полягати, перш за все, у формуванні ефективного конкурентоздатного агропромислового комплексу, який забезпечуватиме рівень стійкої продовольчої безпеки регіону, а також в удосконаленні інфраструктури регіональних продовольчих ринків.

Список використаних джерел

1. Виклики і напрями зміцнення продовольчої безпеки України в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / [Т. Г. Васильців, В. В. Бойко]. – Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2648/>
2. Декларація Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки (м. Рим, 16-18 листопада 2009 року) [Електронний ресурс] / Всесвітній саміт ООН. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/summit2009_declaration.pdf
3. Про державну підтримку сільського господарства України [Електронний ресурс] / [Закон від 24.06.2004 № 1877-IV] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
4. Статистичний збірник «Сільське господарство України за 2016 рік» [Електронний ресурс] / Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко / Державна служба статистики України. – К. : Держстат, 2017. – 246 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Стратегія сталого розвитку Чернігівської області на період до 2020 року [Електронний ресурс] / [Рішення двадцять п'ятої позачергової сесії Чернігівської обласної ради шостого скликання 28 травня 2015 року] / Чернігівська обласна рада. – Режим доступу : <http://cg.gov.ua/index.php?id=12358&tp=1&pg=>
6. Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2016 [Електронний ресурс] / Komitet redakcyjny editorial board głównego urzędu statystycznego. – Режим доступу : https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/6/10/1/rocznik_statystyczny_rolnictwa_2016.pdf